

УДК 37.03(075)

ДЕСЯТНИК Катерина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри педагогіки,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
e-mail: k.desyatnyk@gmail.com

УРОКИ ДУХОВНОСТІ ЯК ЗАСІБ СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОГО ДОСВІДУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті розкривається виховний потенціал Уроків духовності як засобу цілеспрямованого впливу вчителя на духовне збагачення особистості молодшого школяра. Акцентується увага на розкритті змісту понять «духовність», «духовний досвід», «духовний досвід молодшого школяра». Обґрунтовано, що духовне становлення молодшого школяра залежить від задоволення його потреби в пізнанні й осмисленні навколишнього світу і самого себе, чим багатший особистий досвід творення істини, добра, краси, переживання духовних почуттів, тим глибший духовний досвід учня.

Ключові слова: молодший школяр, духовність, виховання духовності, духовний досвід особистості, духовний досвід молодшого школяра, уроки духовності.

Постановка проблеми. Сьогодні одухотворення людського життя є необхідною передумовою самоусвідомлення людиною самої себе, свого призначення, подолання кризи духовності в світі, зумовленої процесами глобалізації та інформатизації суспільства, соціальними потрясіннями, війнами, економічними проблемами, вимушеною міграцією тощо. За таких обставин зростає роль духовності як притаманної Людині ознаки, становлення духовного досвіду особистості.

Відповідно до державної політики у сфері виховання дітей та молоді мета сучасного освітнього процесу – не тільки сформувати необхідні компетенції, надати ґрунтовні знання школярам з різних предметів, а й формувати громадянина, патріота, інтелектуально

розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти асоціальним впливам, вправлятися з особистими проблемами, творити себе і оточуючий світ. Сучасна система виховної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі повинна інтегрувати молоде покоління у світ духовності, краси, осягнення ідеалів свободи, творчості, вироблення внутрішнього обов'язку жити і діяти відповідально.

Аналіз останніх досліджень з проблеми засвідчує інтерес науковців до питань формування духовності та духовного досвіду (С. Токарева,) [1], духовного розвитку особистості (І. Бех) [2], духовності обдарованої особистості (О. Музика) [3], до проблеми становлення духовного досвіду дитини (Т. Русакова) [4; 5; 6], взаємодії сім'ї і школи у морально-духовному вихованні підлітків (О. Кіян) [7], ролі школи у вихованні духовності школярів (М. Z. Stepulak) [8; 9].

Проте недостатньо наукових досліджень, які розкривають зміст та особливості створення такого виховного простору, що ґрунтується на збагаченні всіх компонентів духовності молодшого школяра (спонукально-аксіологічний, когнітивний, процесуально-поведінковий) у самостійній духовній діяльності, поглибленні інтересу до обставин та ситуацій духовного змісту, відкритості щодо набуття нового духовно-морального досвіду.

Мета статті полягає в розкритті виховного потенціалу «Уроків духовності» як засобу становлення духовного досвіду молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення проблеми виховання духовності, становлення духовного досвіду молодшого школяра зумовлює необхідність зрозуміти його сутнісні характеристики, які сьогодні є предметом обговорення у філософській, психологічній, культурологічній та педагогічній літературі. Насамперед, зауважимо, «духовність» суміжне з категоріями «дух», «душа», «духовний», проте не ідентичне їм. У матеріалістичній філософії поняття «дух» уживається як синонім свідомості. Натомість традиційна релігійна філософія відокремлюють дух від матеріального носія й реального суб'єкта – суспільної людини – і тлумачать його як самостійну нематеріальну силу. У релігійній же літературі «дух» традиційно трактується як абсолют і особиста воля Бога, зокрема, у християнстві «дух святий» – третя особа святої трійці. У переносному значенні «дух» – внутрішній стан, моральна сила людини: «у здоровому тілі – здоровий дух»; «дух суперечності»; «бойовий дух»; «випустити дух» – померти; «вистачить духу» – вистачить сил; «як на духу» – відверто [10].

Щодо поняття «душа», у релігійній та ідеалістичній філософії душа – це особлива нематеріальна субстанція, що існує незалежно від тіла, у світській філософії та науці переважно вживається для позначення внутрішнього світу людини, психіки та її компонентів [10]. Поняття «душа» тісно пов'язане з почуттями та прагненнями людини: «радісно на душі»; «залізи в душу» – допитуватися про потаємне; «кривити душею» – бути нещирим; «душа не лежить до чогось» – не цікавить хтось або щось, немає симпатії, довіри; «відданий душею і тілом своїй справі»; «відвести душу» – висловити все, що накопичилося, розважитись. Душевність характеризується добрим ставленням людини до навколишніх людей, турботою, увагою, готовністю прийти на допомогу, ділити радість і горе.

У контексті дослідження важливою є філософська позиція (Л. Буєва, В. Шердаков), за якої духовність людини виражається у її смисложиттєвих пошуках, через проблему здобуття смислу життя. За такого підходу сфера духовності ширша за обсягом і багатша за змістом від того, що пов'язане із сферою раціональності і головне тут не здобуття різноманітних знань, а їх зміст і мета. Відповідно духовність – це проблема здобуття «смислу», що особистісно переживається, акумульоване у відповідях на запитання: хто я, навіщо я прийшов у цей світ, яке моє місце в ньому, який смисл мого життя, на основі яких цінностей я повинен зробити вибір свого життєвого шляху, визначити мету і зміст своєї діяльності, обрати засоби їх досягнення та оцінити її результати, за якими критеріям і як можливе вдосконалення моєї особистості, набуття духовної культури. За такого підходу духовність розглядається науковцем як певна якість людського буття, що інтегрує думку-знання і почуття-переживання з діями-поведінкою.

Варто зазначити, що проблема, духовності особистості висвітлюється у дослідженнях психологів. На думку, Ж. Юзвак, духовність – це складне гармонійне поєднання певних психічних та особистісних якостей людини, її творча здатність до самореалізації й самовдосконалення, зумовлена такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної й вольової царин, які сприяють успішному формуванню і реалізації потреби в цілеспрямованому пізнанні та ствердженні в її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних і естетичних цінностей, усвідомленню єдності себе та Всесвіту.

Так, в українському педагогічному словнику духовність визначається як «інтелектуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших». При цьому вона співвідноситься з людською потребою пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна тією мірою, в якій вона задумується над цими поняттями і прагне знайти на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності» [11, с. 106].

Сьогодні духовність розглядається як спосіб життя людини, що ґрунтується на вищих цінностях – істині, добрі, красі, й виявляється у прагненні до ідеалу на засадах самотворення. Духовність – це провідний чинник смислової гармонізації, поєднання образу світу з моральними законами. У педагогіці духовність тлумачиться як специфічна діяльність людини, спрямована на її духовний розвиток і моральне самовдосконалення. Шлях до духовності в кожній людині є суто індивідуальним, він реалізується завдяки її особистому духовному потенціалу і вихованню. Як наслідок, утворюється сукупність знань, прагнень, ціннісних орієнтацій, ідеалів, норм поведінки, які найбільшою мірою відповідають уявленню індивіда про гармонійну і досконалу людину [7].

Аналіз різних підходів щодо трактування духовності і суміжних із ним понять, на нашу думку, поглиблює розуміння сутності досліджуваного феномена і, водночас, дає підстави розглядати *духовність* як інтегративну якість особистості, що детермінується зовнішніми (соціальними) і внутрішніми (когнітивна, емоційна та вольова сфери психіки) чинниками, і виражається у світогляді, системі духовних цінностей, ідеалах, переконаннях, у визначенні смислу життя, у потребі самовдосконалення, пізнання світу, себе, інших людей та реалізується у процесі життєдіяльності.

На думку Т. Русакової, духовність особистості починається з перших кроків подолання егоцентризму, розширення сфери своїх почуттів за межі образу Я, появи мотивів, які опосередковуються переживаннями про Інших. Духовність виявляється у зверненні людини до вищих цінностей, до ідеалу, в свідомій спрямованості до досконалості в процесі культурного розвитку, в набутті та реалізації власного духовного досвіду, пов'язаного з ціннісним ставленням до життя, заснованого на переживанні почуття єдності зі світом. Духовний досвід, власне, є будівельним матеріалом духовного самотворення особистості, розвитку її духовності [6, с. 127].

Науковець переконує, що духовність є ядром культури і виступає «певним сховищем, а то і фабрикою» цінностей і смислів життя, формою організації духовного досвіду. При цьому *духовний досвід особистості* – сукупність особистісно-смислових утворень, що включає ціннісні орієнтації та інтенції на абсолютні цінності, культурні потреби, знання й уявлення про духовні цінності, прагнення до моральних учинків, це досвід духовного буття, усвідомленої та рефлексивної поведінки в суспільстві, яка не суперечить абсолютним цінностям [6, с. 128].

У контексті дослідження Т. Русакова визначає *духовний досвід молодшого школяра* як сукупність особистісно-смислових утворень, в яких відображені, пережиті, усвідомлені особистістю знання, що проявляються у формі ставлень й емоційних станів. Елементарною частиною духовного досвіду є самостійне зусилля дитини, пов'язане з відмовою від приємного заради потрібного і переживання цього зусилля як успіху, альтруїстичне спонукання, спрямоване на турботу та благополуччя Інших, переживання їх успіхів як своїх [5; 6].

Основи духовності, безперечно, закладаються ще з дитинства. Формування духовних якостей у молодшому шкільному віці – це підґрунтя для подальшого розвитку особистості, системи духовних цінностей, світогляду, переконань, потреб. Набутий дитиною досвід на ранньому етапі свого життя знаходить відображення у життєдіяльності дорослої людини,

мотивує її самореалізацію, самоствердження, самовизначення, пошук смислу життя, мети та засобів її досягнення.

За такого підходу виховання духовності відіграє провідну роль у становленні особистості, зокрема молодшого школяра і має розглядатися як один із головних педагогічних пріоритетів у виховній роботі, передусім загальноосвітнього закладу як важливого соціального чинника.

Тому обов'язок педагога-вихователя – зберегти і розвинути те, властиве багатьом дітям, сприйняття світу, що дозволяє їм бачити його прекрасним, багатогранним, чарівним і добрим, навчити дітей жити в ньому, перебувати у спокійному, радісному стані, бути впевненому в собі та у своїх можливостях. Все це вказує на необхідність створення духовно-виховуючого простору, що ґрунтується на збагаченні всіх компонентів духовності школяра (спонукально-аксіологічний, когнітивний, процесуально-поведінковий) у самостійній духовній діяльності, поглибленні інтересу до обставин та ситуацій духовного змісту, відкритості щодо набуття нового духовно-морального досвіду.

Саме тому засобом цілеспрямованого впливу вчителя на духовне збагачення особистості молодшого школяра, виховання духовності, становлення духовного досвіду вважаємо *уроки духовності* [12], спрямовані на:

- створення творчої, духовної атмосфери в школі та сім'ї, доброзичливих, толерантних стосунків між учителями, дітьми та їх батьками;

- збагачення учнів знаннями про духовний світ людини, духовні цінності, прилучення до загальнолюдських ідеалів, формування власного духовного ідеалу, уявлень молодших школярів про духовно багату особистість, духовні та загальнолюдські цінності;

- задоволення потреби дітей у захисті, любові, повазі, розумінні, підтримці, спілкуванні, збереженні та зміцненні здоров'я;

- ставлення до дитини як до цінності, індивідуальності, самостійного суб'єкта виховання;

- створення ситуацій, залучення дітей до духовних видів діяльності, спонукання до духовного вчинку, що формує духовні якості дітей, пробуджує духовні емоції та почуття (естетичні переживання, радість від спілкування з мистецтвом, природою, з іншими людьми, співчуття, емпатія, совість, сором, каяття, терпимість, милосердя, щастя, любов до людини і природи тощо) з наступною їх рефлексією;

- створення умов, необхідних для формування духовних потреб у сприйманні та творенні прекрасного через красу мистецтва та природи, пізнанні світу, себе, інших людей, сенсу життя, формування гуманістично-альтруїстичних (гармонізації стосунків у системі «людина і світ») та етичних потреб, а також потреби у самовдосконаленні.

- формування позитивної «Я»-концепції, стійких ціннісних емоційних ставлень щодо себе, оточуючих, світу загалом, здатності до рефлексії, адекватної самооцінки, вихованню духовно-моральних чеснот (доброти, чесності, гідності, милосердя), мотивації самовдосконалення, корекції небажаних рис характеру і поведінки;

- створення атмосфери необхідної для реалізації та розвитку здібностей та нахилів дітей, їх природних потенцій, розкриття творчого потенціалу, надання можливості самовираження, самореалізації та задоволення інтересів;

- набуття власного духовного досвіду у духовно спрямованих видах діяльності.

Окреслені виховні можливості Уроків духовності проілюструємо на прикладі окремих тем, короткого змісту, основних засобах курсу, що проводився з молодшими школярами за розробленою нами структурою:

Внутрішній світ людини (вступний урок). Світ людини (внутрішній і духовний). Анкетування учнів.

Будь людиною! Людські якості людини. Що означає вислів «бути людиною». Оповідання В. Сухомлинського «Для того треба бути людиною», «Шестеро чоловіків і одна істота».

Правила життя. Навіщо потрібні правила. Які правила поведінки школі. Яких правил потрібно дотримуватися в повсякденному житті. Десять духовних законів. Чи може

бути щасливою людиною, яка сіє зло? Оповідання Олександра Зими «Про Сірого Ворона та чарівні окуляри», вірш Марії Козуб «Добро».

Вчимося бути добрими людьми. Добро робить наше життя щасливим. Один добрий вчинок тягне за собою інші. Добрі вчинки найбільше потрібні не тому, на кого вони спрямовані, а тому, хто їх здійснює. Легенда, оповідання «Луна».

Любов та піклування. Любов до ближнього. Яке значення має почуття любові в житті людини. Як можна проявити любов і піклування. Які слова і вчинки свідчать про любов і піклування. Вірші, вправи-самонавіювання, спрямовані на формування у дітей упевненості в тому, що їх люблять і цінують.

Умій прощати! Що означає прощати. Навіщо потрібно прощати. Пам'ятати довгий час образу шкідливо. Як позбутися гніву, почуття образи та бажання помститися. Якими рисами має бути наділена людина, щоб простити кривдника. Дослід «Очищення», оповідання «Велосипед».

Чистота душі. Необхідність дбати не лише про чистоту квартири, тіла чи одягу, а й про чистоту душі. Що таке «чистота душі», «чистота серця», «чисті наміри». Чи відображається внутрішнє прагнення людини до чистоти на її зовнішньому вигляді. Оповідання А. Ісаакяна «Чисте джерело», казка про чистий струмок.

Різдвяна ялинка. Виготовлення виробу. Колядка «Про Різдво Христове», вірш Тетяни Жембровської «Жаданий гість».

Радість і щастя. Що таке радість. Що потрібно людині, щоб бути щасливою. Як приносити радість людям. Рецепт щастя. Вірші Т. Цидзіної «Що таке радість?», Г. Могильницької «Радість моя», оповідання Л. Воронкової «Радощі», В. Чухліб «Радість».

Коли тобі сумно. Як треба долати сум і поганий настрій. Які бувають сльози. Прислів'я і приказки з теми. Вірші Т. Цидзіної «Речі, які варто згадати», «Які бувають сльози», оповідання В.О. Сухомлинського «Сивий волосок».

Духовна сила. Що таке духовна сила людини, розум та сила волі. Чим духовна сила відрізняється від фізичної. Оповідання Г. Боровикова «Живучка», «Сила звички».

Духовність і здоров'я. Здоровий спосіб життя. Як дбати про свій фізичний і духовний стан. Як жадібність, заздрість, злість та інші негативні емоції впливають на наше здоров'я. Добро, любов, щастя, радість і сміх оздоровлюють і продовжують життя людини. Казка «Пригоди Олесі».

У пошуках прекрасного! Що таке краса і для чого вона потрібна. «Красиве і потворне». Як побачити красу навколо себе. Оповідання В.О. Сухомлинського «Хлопчик і дзвіночки конвалії», Д. Бісетт «Жук-філософ та інші».

Краса душі. Зовнішня і внутрішня краса людини. Краса робить людину кращою. Як виробити в собі вміння бути красивою. Оповідання М.О. Андріанова «Краса душі», байка Езопа «Мурашка та гусінь».

Совість. Що таке совість, значення у житті людини. Як дослухатись до своєї совісті, виховувати відповідальність, чесність у спілкуванні з іншими, прагнення жити по совісті. Дослід із свічкою. Оповідання В.О. Сухомлинського «Каяття», «Навіть квіти з сорому почервоніли». Прислів'я і приказки з теми.

Учимося жити в мирі та злагоді. У чому полягає важливість слів «мир» і «злагода». Як розуміти один одного, відповідально ставитись до своїх вчинків, жити в мирі та злагоді. Які риси характеру допомагають миритись. Які організації, особи здійснюють миротворчу функцію, полегшують людські страждання. Символ миру. Оповідання про Маленьку Людину. Прислів'я і приказки з теми. Гра «Чарівний стілець».

Долоні. Виготовлення виробу. Хто любить, піклується та оберігає нас. Чий руки найлагідніші, найтепліші, найсильніші. Вірші «Осанна Христу», «Христос воскрес».

Познайомся сам із собою. Медитативна вправа «Привіт Я, мій любий». Написання листа «Собі самому».

Заняття на природі. Спостереження за природою. Який настрій має сьогоднішній день. Щоб нам розказало дерево, небо тощо, якби могло говорити. Психогімнастичні вправи «Пробудження», «Гойдання на хвилях любові», «Берег та хвилі», медитація «Ти – чудовий!». Ігри «Комплімент», «Веселий бубон», «Батько й діти», «Бочка сміху», «Струмочок».

Пантоміми та інсценізації на вгадування (явищ природи, почуттів, настрою, живих і не живих предметів, подій тощо).

Структура всіх уроків духовності вибудовувалась із урахуванням такої закономірності: процес виховання духовності молодших школярів «не вкладається» в «межі» окремих педагогічних заходів, навіть цікавих і дуже потрібних, оскільки ми прагнули сформувати цілісну духовну особистість у цілісному педагогічному процесі початкової школи. Акцентуємо увагу на тому, що на уроках та в обговореннях після них діти формулювали власні судження, як-от: «краса – це те, що приємно і подобається всім людям без винятку», «все те добре і прекрасне, що оточує людину і викликає в неї радість»; «від краси всім стає радісно на душі»; «щоб довести свою любов до матусі мені потрібно сказати їй лагідне слово», «піклуватися про маму» тощо. А батьків уражали звернення дітей із такими запитаннями: «Мамо, що означає бути людиною?», «Чому люди обманюють?». Суттєвим є те, що вчитель при цьому був особою, що скеровує процес взаємодії, допомагає батькам, підтримує їх зусилля.

Після проведених занять учням були поставлені запитання такого типу: «Про що б ти хотів запитати у Бога?» і «Щоб ти хотів попросити у Бога?». Як виявилось, для молодших школярів проблеми духовного характеру є досить актуальні. Запитання до Бога, сформульовані дітьми, ми умовно поділили на такі групи: *смісловиттєві* (про смисл життя): «Для чого живуть люди?»; *філософські* (про час, простір, буття): «Коли буде кінець світу?»; *добро і зло, добрих і злих людей, справедливість*: «Чи буде колись на світі мир, злагода, чесність?»; *життя і смерть*: «Чи живуть насправді душі в раю?».

Аналіз дитячих прохань («Щоб ти хотів попросити у Бога?») показав, що учнів здебільшого турбують такі духовні проблеми, як: *мир на планеті* («Дай, будь ласка, мир на Землі»), *духовні якості і цінності* («Добра, щастя, розуму», «Щоб я не грішила і гарно вчилася»), *духовні матеріальні цінності* («Дай мені, будь ласка, багато книжок»), *щастя сім'ї, піклування про власне здоров'я і здоров'я близьких* («Щоб наша сім'я була щаслива», «щоб я не хворів», «дай усій нашій родині здоров'я і щастя»), *проблема життя і смерті* («подаруй довше життя»).

Проведена діагностика показала, що для сучасного молодшого школяра питання духовного характеру досить актуальні, діти продемонстрували розуміння ролі вищого начала в їхньому житті та житті людства; проявили інтерес до смислу життя; зацікавленість проблемами духовності, духовних якостей особистості; найбільше дітей хвилює проблема власного здоров'я, турбота про близьких.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна стверджувати, що Уроки духовності забезпечують створення духовно-виховуючого простору, що збагачує особистий духовний досвід молодшого школяра, сприяє розвитку потенційних можливостей дитини, її внутрішнього світу, пробудженню духовних почуттів, становленню високодуховної особистості. Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів означеної проблеми, а відкриває перспективи подальшого пошуку актуальних засобів становлення духовного досвіду особистості молодшого школяра у співпраці сім'ї і школи, а також духовного саморозвитку педагога.

Список використаної літератури

1. Токарева С.Б. Проблемы духовного опыта и методологические основания анализа духовности / С.Б. Токарева. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2003. – 256 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – Київ : Академвидав, 2012. – 256 с.
3. Музика О.Л. Духовність обдарованої особистості: суб'єктно-ціннісний підхід до дослідження / О.Л. Музика // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том IX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Випуск 9. – Київ : Талком, 2016. – С. 357–367.
4. Русакова Т. Г. К проблеме духовно-нравственного воспитания младшего школьника: теоретические аспекты // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 13. – С. 80–87. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://e-koncept.ru/2017/770290.htm>.
5. Русакова Т. Г. Культуро-динамическая система содействия становлению духовного опыта ребенка : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Т.Г. Русакова. – Оренбург, 2006. – 454 с.
6. Русакова Т. Г. Формирование духовного опыта личности в младшем школьном возрасте / Т. Г. Русакова // Педагогическое образование в России, 2009. – № 2. – Екатеринбург, 2009. – С. 126–138.

7. Кіян О. А. Батьківсько-вчительська взаємодія як чинник морально-духовного виховання молодших підлітків : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / О.І. Кіян. – Київ, 2010. – 226 с.
8. Stepulak M. Z. Czy szkoła kształtuje czy deformuje duchowość ucznia ? Meandry współczesnego wychowania w Polsce / M. Z. Stepulak // W służbie szkole i nauce / W. Kowalski, A. Winiarz (red.). – Lublin : Wydawnictwo Naukowe WSEI, 2014. – S. 35 – 54.
9. Stepulak M. Z. Systemowe ujęcie osoby. Ciało – psychika – duchowość / M. Z. Stepulak // Ciało – Psychika – Duchowość : Integralna wizja człowieka / M. Z. Stepulak., J. Łukasiewicz (red.). – Lublin : Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie, 2016. – S. 49 – 75.
10. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис. – 2002. – 742 с.
11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
12. Десятник К. В. Уроки духовності : навч.-метод. посіб. / К. В. Десятник. – Луцьк : ПП Іваниук В.П., 2010. – 174 с.

References

1. Tokareva, S. B. (2003). *The problem of spiritual experience and methodological basis of the analysis of spirituality*. Volgograd: Volgograd State University. (in Rus.).
2. Bekh, I. D. (2012). *Personality in the area of spiritual development*. Kyiv: Akademvydav. (in Ukr.).
3. Muzyka, O. L. (2016). Spirituality of a gifted person: subjective-value approach to research. *Actual problems of psychology*, 9, 357–367. (in Ukr.).
4. Rusakova, T. G. (2017). To the problem of spiritual and moral education of the younger pupil: theoretical aspects. *Scientific and methodical electronic journal "Concept"*, Vol. 13, 80–87. Retrieved from: <http://e-koncept.ru/2017/770290.htm>. (in Rus.).
5. Rusakova, T. G. (2006). *Cultural and dynamic system for the promotion of the spiritual experience of the child*. (Doctor of Science dissertation). Orenburg. (in Rus.).
6. Rusakova, T. G. (2009). Towards the problem of spiritual experience formation at the junior school age. *Pedagogical Education in Russia*, 2, 126–138. (in Rus.).
7. Kiyan, O. A. (2010). *The paternal-teaching co-operation in the morally-spiritual becoming of personality of junior teenager* (PhD dissertation). Kyiv. (in Ukr.).
8. Stepulak, M. Z. (2014). Does a school shape or deform spirituality of pupil? Meanders of modern education in Poland. In W. Kowalski, A. Winiarz (Eds). *In service to school and science*. Lublin: Scientific Publishing House HSEI, 35–54. (in Pol.).
9. Stepulak, M. Z. (2016). Systemic approach of a person. Body – psychic – spirituality. In M. Z. Stepulak., J. Łukasiewicz (Eds). *Body – psychic – spirituality: The integral vision of human*. Lublin: Innovatio Press Scientific Publishing House HSEI, 49–75. (in Pol.).
10. *Encyclopedic Dictionary of Philosophy*. (2002). In V. I. Shynkaruk (Ed.). Kyiv: Abris. (in Ukr.).
11. Goncharenko, S. U. (1997). *Ukrainian Pedagogical dictionary*. Kyiv: Lybid. (in Ukr.).
12. Desyatnyk, K. V. (2010). *Lessons of spirituality*. Lutsk: PE Ivaniuk V.P. (in Ukr.).

DESYATNYK Kateryna,

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer of Pedagogy Department,
Lesya Ukrainka East European National University
e-mail: k.desyatnyk@gmail.com

LESSONS OF SPIRITUALITY AS A MEANS OF BECOMING OF A JUNIOR PUPIL'S SPIRITUAL EXPERIENCE

Abstract. *Introduction.* The article reveals the educational potential of the Lessons of Spirituality due to the need to create a spiritually-educating space based on enriching all components of the spirituality of the younger schoolchild (motivational-axiological, cognitive, process-behavioral) in independent spiritual activity, deepening interest in the circumstances and situations of spiritual content, openness about the acquisition of a new spiritual and moral experience. Attention is focused on the disclosure of the content of the concepts "spirit", "soul", "spirituality", "spiritual experience", "spiritual experience of the junior pupil".

Purpose is to reveal the educational potential of the "Lessons of Spirituality" as a means of developing the spiritual experience of younger schoolchildren.

Research methods: theoretical: analysis, synthesis, comparison, generalization in order to identify key concepts of the problem under study; Empirical: fragments of pedagogical experiment; questioning of students, parents survey.

Results. The scientific positions on the definition of spirituality as the integrative quality of the individual are analyzed, which is expressed in the world outlook, the system of spiritual values, ideals, beliefs, in the definition of the meaning of life, in the need for self-improvement, knowledge of the world, self, other people and is realized in the process of life activity. The spiritual experience of the junior schoolchildren is revealed as a set of personality-semantic entities in which the experienced, knowledge-conscious knowledge, reflected in the form of relationships and emotional states, is reflected. An elementary part of the spiritual experience is the child's independent effort connected with the rejection of the pleasing

for the sake of the necessary and experience of this effort as success, an altruistic motivation directed towards the care and well-being of Others. Subjects, content of the Lessons of Spirituality are given, as a means of purposeful influence of the teacher on the spiritual enrichment of the personality of the younger schoolchildren, the upbringing of spirituality.

Originality. The educational potential of the "Lessons of Spirituality" as a means of developing the spiritual experience of younger schoolchildren are revealed.

Conclusion. Thus, the spiritual formation of a junior schoolchild depends on the satisfaction of his need for cognition and comprehension of the surrounding world and himself, the richer the personal experience of creating truth, goodness, beauty, experience of spiritual feelings is, the deeper is the spiritual experience of the student.

Key words: *junior schoolchildren; spirituality; upbringing of spirituality; spiritual experience of personality; spiritual experience of a junior pupil; lessons of spirituality.*

*Одержано редакцією 13.05.2017
Прийнято до публікації 18.05.2017*